

А. А. КАСТРЫЦА

г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

**АБ НЕКАТОРЫХ АСАБЛІВАСЦЯХ
МІФАЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ ЖЫХАРОЎ ГОМЕЛЯ І ГОМЕЛЬСКАГА РАЁНА
(на матэрыяле экспедыцый апошняга дзесяцігоддзя)**

У артыкуле разглядаюцца прыкметы, павер’і, міфалагічныя апавяданні, зафіксаваныя на тэрыторыі Гомеля і Гомельскага раёна падчас палявых фальклорных экспедыцый апошняга дзесяцігоддзя. Аўтар адзначае іх рэгіянальна-лакальныя асаблівасці, функцыянальна-тэматычную разнастайнасць, месца ў традыцыйнай духоўнай культуры народа.

Фальклорна-этнаграфічныя экспедыцыі, якія наладжваюцца ў ГДУ пастаянна, дазваляюць гаварыць аб неўміручасці традыцыйных народных вераванняў, увасобленых у тэкстах прыкмет і павер’яў, забарон і міфалагічных апавяданняў, якія з’яўляюцца і своеасаблівай ілюстрацыяй разумення чалавекам свету, і спецыфічнымі парадамі-рэкамендацыямі па абароне ад неспрыяльнага ўздзеяння навакольнага асяроддзя, і адмысловай скарбонкай рацыянальнага жыццёвага вопыту. Безумоўна, новыя жыццёвыя рэаліі і новыя страхі, якія, дарэчы, з’яўляюцца адной з прычын надзвычайнай жывучасці міфалагічных уяўленняў, спрыяюць трансфармацыі тэкстаў, іх тэматычна-функцыянальным зменам.

Так, у вялікай колькасці на тэрыторыі Гомеля і Гомельскага раёна прадстаўлены прыкметы, павер’і і звязаныя з імі магічныя дзеянні, накіраваныя на абарону ад неспрыяльных абставін, благіх людзей, спрэчак, страт. Як правіла, ва ўсіх падобных тэкстах фігуруюць прадметы рэчыўнага свету: нажы, лустэркі, расчоскі, іголки і да т. п.

Паводле слоў інфармантаў, лустэрка толькі тады не нясе адмоўнай энергіі, калі яно чыстае і без пашкоджанняў, у адваротным выпадку гэтага прадмета неабходна асцерагацца. Прычыны называліся розныя:

нешчаслівы асабісты лёс: “*Нельзя, чтобы зеркало в доме было разбито – судьба будет разбита*” (запісана ў г. Гомель ад Чаусавай Анжэлы Іванаўны, 1970 г. н.);

зрады ў сям’і: “*Нельзя над краваццю вешаць яго. Калі навесіш яго, то нядобрыя дзеўкі твайго мужа ўвадуць, ці зробіць так, каб ён ад цябе ўшоў. Зеркала над краваццю – к саперніцам*” (запісана ў г. Гомель ад Лаўрык Алены Еўдакімаўны, 1922 г. н.);

адсутнасць прыгажосці і благое здароўе: “*Перед зеркалом нельзя кушать – красоту свою съедаешь*” (запісана ў г. Гомель ад Чаусавай Анжэлы Іванаўны, 1970 г. н.);

дрэнная энергія: “*Поврежденные или старые зеркала нужно выбрасывать – в них накапливается плохая энергия*” (запісана ў г. Гомель ад Жалабковай Любаві Аляксандраўны, 1949 г. н.).

Даволі папулярнай у мясцовых жыхароў з’яўляецца забарона на сон і прыём ежы перад лустэркам: “*Нельзя есть и спать перед зеркалом*” (запісана ў г. Гомель ад Жалабковай Любаві Аляксандраўны, 1949 г. н.).

Што тычыцца нажа, то ў запісаных на вышэйадзначаных тэрыторыях павер’яў ён выступае з негатыўнай семантыкай: нясе з сабой спрэчкі і ў якасці падарунка, і пакладзены на стала паміж людзьмі: “*Нож не можна ні дарыць, ні прымаць у падарок – к ссоре. Никогда не можна, щоб нож лежал на столе между людьми. А то поругаются*” (запісана ў г. Гомель ад Жалабковай Любаві Аляксандраўны, 1949 г. н.); “*Яго (нож) не можна на стала астаўляць, бо ў сям’е начнуцца сваркі, ругань, неразбярыха*” (запісана ў г. Гомель ад Лаўрык Алены Еўдакімаўны, 1922 г. н.). Верылі, што неспрыяльнае ўздзеянне падараванага нажа можна знішчыць, калі аддаць за яго ўмоўныя грошы: “*Когда дарят ножи и часы,*

отдают им копеечку” (запісана ў г. Гомель ад Савенковай Ларысы Васільеўны, 1938 г. н.). Сустракаецца сярод мясцовых жыхароў таксама даволі папулярная на Беларусі забарона на ўжыванне ежы з нажа: *“Аблізваць ці есці з нажа не нада – зліцца будзеш”* (запісана ў г. Гомель ад Караленкі Вольгі Фёдараўны, 1933 г. н.).

Тэкстаў пра іголку таксама зафіксавана нямала. Часцей яна ў народнай традыцыі выступае з негатыўнай семантыкай: пры няправільным з ёй абыходжанні ўплывае на памяць (*“Не шыюць на сабе, а то **памяць плахой будзець**”* (запісана ў г. Гомель ад Караленкі Вольгі Фёдараўны, 1933 г. н.)) і стан розуму (*“Нельга на сабе шыць, бо **дурным станеш**. Трэба ў рот узяць нітку і тады толькі шыць”* (запісана ў г. Гомель ад Лазоўскай Ганны Сцяпанаўны, 1918 г. н.); *“Іголкай зашываць адзёжу на сабе нельзя, бо **патом неразумнай будзеш**. А ўжо калі зашыў, то нада гэта распароць. І добра ўсё будзе”* (запісана ў в. Церухі ад Голуб Ганны Федараўны, 1927 г. н., перасяленкі з в. Ільчы Брагінскага р-на)), з’яўляецца прадметам, з дапамогай якога можна пашкодзіць людзям (*“Людзі злыя, **каб нашкодзіць таму, каму завідуюць, утыкаюць ім у краваць іголку з ніткай**. Калі белая нітка, то гэта яшчэ не так страшна, а калі чорная, значыць вялікую злобу на цябе задумалі. Нада да бабкі іці, каб пашаптала цябе”* (запісана ў г. Гомель ад Лазоўскай Ганны Сцяпанаўны, 1918 г. н.)). Адзначым, што іголка адрозніваецца амбівалентнасцю. Так, паводле народных вераванняў, уваткнутая гаспадарамі ў парог новая іголка здольна абараніць іх дом ад прыходу ў яго бліжэй людзей: *“Чтоб в дом не пришло зло надо **в порог воткнуть иголку новую так, чтобы её никто не видел**. Все злое будет на неё натываться и **не зайдёт в дом**”* (запісана ў г. Гомель ад Жалабковай Любоўі Аляксандраўны, 1949 г. н.).

Адзначым, што вобраз парога – адмысловай мяжы паміж “сваім” і “чужым” (*“Парог – эта патустароння...”* (запісана ў в. Церуха ад Майсеевай Ніны Аляксандаўны, 1935 г. н.) – сустракаецца ў фальклорных тэкстах даволі часта.

Жыхарка Гомельскага р-на Кучман Анастасія Якаўлеўна, 1931 г. н., прыгадала важнасць парога ў магічных дзеяннях, што былі звязаны са сталеннем і здароўем дзіцяці, з гаршком “бабінай кашы”: *“Калі дзіця нараджалася, звалі бабку. Яна купае, спаўе ужэ. То бабка ўжэ называецца. Яна кашу ўжэ частуе, прынося... Баба гаршок б’е. Біць гаршок нада штоб дзіцёнак пайшоў. А налі ўжо гаршочак разаб’юць, то тады ўжо **ў парог кідаюць чаранкі етыя, штоб скоранька пайшло дзіця**”*. Не менш важным быў парог і ў абрадах провадаў чалавека на “той свет”. Менавіта на парог на невялікі час ставілі труну, каб нябожчык развітаўся з домам: *“**На пароге гроб астанаўлівалі, каб ён папрашчаўся**”* (запісана ў г. Гомель ад Петуговой Марыі Іванаўны, 1927 г. н.).

Дарэчы, пры дзеяннях апатрапеічнага характару таксама выбіралі парог у якасці сакральнага локуса: *“**Перад Юр’ем... крапіву лажылі на парог, што б ведзьмы малако ў кароў не адбіралі**”* (запісана ў в. Цярэшкавічы ад Неўмяржыцкай Алены Фёдараўны, 1939 г. н. (пражывала ў в. Бярозкі Добрушкага р-на)). Адзначым, што павер’і, звязаныя з каляндарнай абраднасцю, часцей фіксуюцца ад перасяленцаў і носяць характар своеасаблівых запазычанняў. Карэнныя жыхары падобных тэкстаў амаль не згадваюць.

Спектр дзеянняў і ўяўленняў, звязаных з парогам, даволі шырокі. Так, паводле вераванняў гамяльчан і жыхароў Гомельскага р-на, праз парог / на парозе нельга

вітацца: *“**Нельзя здаровацца через парог**”* (запісана ў в. Міхалькі ад Марушкінай Валянціны Цярэнцьеўны, 1946 г. н.), *“**Нельзя оставлять человека у порога. Когда пришёл, должен выйти за дверь либо позвать дальше**”* (запісана ў в. Церуха ад Мішкевіч Ніны Іванаўны, 1947 г. н., перасяленкі з в. Крупка Лельчыцкага р-на);

перадаваць рэчы і грошы: *“**Нельзя деньги давать через парог**”* (запісана ў в. Міхалькі ад Марушкінай Валянціны Цярэнцьеўны, 1946 г. н.), *“**Через парог нічога даваць нельзя**”* (запісана ў в. Церуха ад Голуб Ганны Федараўны, 1927 г. н., перасяленкі з в. Ільчы Брагінскага р-на);

стаяць і сядзець: *“**На пороге сидеть и говорить по обычаям нельзя**”* (запісана ў в. Церуха ад Мішкевіч Ніны Іванаўны, 1947 г. н., перасяленкі з в. Крупкі Лельчыцкага р-на));

вымятаць: *“Нельзя мусор через парог выметать, бо ссоры будуць в доме”* (запісана ў в. Міхалькі ад Марушкінай Валянціны Цярэнцьеўны, 1946 г. н.). Дарэчы, спыняць спрэчкі варта было таксама на парозе. По словах жыхаркі г. Гомель Пархоменка Любові Ігнатаўны, 1954 г. н., *“калі ў хаце вельмі часта спрэчкі, трэба выліць недапітае кошкай малако на парог суседзям”*.

У вялікай колькасці, як ужо адзначалася вышэй, зафіксаваны тэксты пра ўраджай. Частка з іх, безумоўна, адрозніваецца рацыянальнай асновай і вопытам шматгадовых назіранняў, другая ілюструе міфалагічны характар светапогляду. Тым не менш, можна заўважыць, што ў міфалагічнай свядомасці адлюстроўваюцца перш за ўсё ўстойлівыя нормы і стэрэатыпы практычнай дзейнасці, менавіта таму з цягам часу фарміруюцца пэўныя сімвалічныя формы і сродкі сувязі чалавека з навакольным асяроддзем.

Як сведчаць тэксты прыкмет і павер’яў, ураджай спрабавалі прадказваць, назіраючы за прыроднымі з’явамі (снегам, зоркамі, інеем і інш.) у пэўны часавы прамежак, звязаны з ідэяй пачатку або пераходнага перыяду: *“Калі на Новы год дзерава абсытана інеем, то будзе ўраджай добры і багаты год. Які першы снег выпадае, тады такі і лён будзе”* (запісана ў г. Гомель ад Куліцкай Ніны Антонаўны 1927 г. н.); *“Если выйдзеш (на першую куцію) – неба звяднае, значыць грыбы будуць, ягады”* (запісана ў в. Зябраўка ад Букаўцовай Алены Пятроўны, 1937 г. н.); *“Чем вышше, большше на Купалье костёр, тем лучшше урожай”* (запісана ў в. Цярэшкавічы ад Шырокавай Вольгі Аляксандраўны, 1976 г. н. (расказвала Клімовіч Клаўдзія Парфір’еўна, 1934 г. н.)).

Паводле ўяленняў мясцовых жыхароў, значэнне для добрага ўраджаю мае тэрмін пасадкі, таму звярталі ўвагу і на дзень тыдня, і на час у сутках: *“Кукурузу не садзяць уранні, калі бабы топяць печ, бо будзе адна галаўня ў кійках, трэба пачынаць садзіць ў 14.00. Гарох ды фасоллю садзіць у панядзелак, у пачатку нядзелі, у 12 часоў дня, каб у стручках было па 7 або па 12 бубак”* (запісана ў в. Чкалава ад Сухоцкай Ульяны Ігнатаўны, 1928 г. н.).

Таксама глядзелі на “спрыяльнасць” навакольнага асяроддзя: *“Воблакаў на небе многа – давай бульбу сеяць”* (запісана ў в. Зябраўка ад Букаўцовай Алены Пятроўны, 1937 г. н.); *“Лён нада сеяць, кагда сыра”* (запісана ў в. Зябраўка ад Букаўцовай Алены Пятроўны, 1937 г. н.).

Важнае значэнне мае і асоба сейбіта. Цікавае павер’е прывяла жыхарка в. Новыя Дзятлавічы Васільева Соф’я Іванаўна, 1923 г. н.: *“Агурыцы як сеяла, бокам лягу і сыплю, шоб агурыцы раслі такія ж бальшыя. У баразонку ету сыплю, а саседзі глядзяць кругом, шо я дзелаю, а я нарошина”*. Дадзены прыклад сведчыць, хутчэй за ўсё, аб прыёмах “метанімічнай перадачы якасцей” (паводле С. Талстой), калі станоўчыя якасці аднаго прадмета (у дадзеным выпадку вялікая жанчына) пераходзяць на другі прадмет (вялікая гародніна), і якасці гэтыя з’яўляюцца больш важнымі, чым самі прадметы і дзеянні.

Фальклорныя тэксты, зафіксаваныя ў апошнія дзесяцігоддзе ў Гомелі і Гомельскім раёне, дэманструюць устойлівую цікавасць нашых сучаснікаў да побытавых пытанняў, ураджаю і дабрабыту ў гаспадарцы, сямейных стасункаў і ўзаемаадносін з навакольным асяроддзем. Менш актуальнымі становяцца тыя, што звязаны са святамі народнага і сямейнага календара, за выключэннем усё ж такі яшчэ даволі папулярных радзінна-хрэсьбінных, пахавальных, калядных, а таксама забарон на працу ў пэўныя святочныя дні.

Выкарыстаны матэрыял фальклорнага архіва кафедры рускай і сусветнай літаратуры УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”.

The article examines the signs, beliefs, mythological stories recorded on the territory of Gomel and the Gomel region during field folklore expeditions of the last decade. The author notes their regional and local features, functional and thematic diversity, place in the traditional spiritual culture of the people.